

KÉZIRAT ÉS NYOMTATÁS HATÁRÁN.
WESSELÉNYI KATA IMANAPLÓI**

Kulcsszavak: *Wesselényi Kata; női szerző; kéziratoss nyilvánosság; könyvkiadás*

Hadadi Wesselényi Kata (1735–1788) kilenc kéziratos kötete maradt fenn a marosvásárhelyi Teleki–Bolyai Könyvtárban, ezenkívül egy szakácskönyve az Országos Széchényi Könyvtárban, és családtagjaival (szüleivel, testvérével és a Teleki család tagjaival) folytatott levelezésének egy része a Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Levéltárában, illetve a Magyar Nemzeti Levéltárban. A kilenc kéziratos kötet közül hat megszerkesztett, letisztázott, nyomtatásra előkészített, paratextusokkal ellátott kötet, ezek képezik kutatásom tárgyát.¹ A kötetekben 1748 és 1786 között keletkezett szövegeket találunk, ezek nemcsak Wesselényi Katától származnak, hanem férje, Rhédei Zsigmond imái és versei, illetve fia, Rhédei Ferenc egy imája is itt található.

A levelek nagy részétől eltérően, a kötetek nem autográf példányban maradtak fenn, amit csúnya, olvashatatlan írásával magyarázott Deé Nagy Anikó, Wesselényi Kata első biográfusa.² Vallomásos jellegük és a sok önéletrajzi adat azonban igazolja, hogy azok valóban tőle származnak. Személyes jellegükből kifolyólag Deé Nagy Anikó imanolóknak nevezte el őket. A lelki napló vagy spirituális napló (spiritual diary) fogalma nem idegen a kora újkori női íráshasználattal foglalkozó nemzetközi szakirodalomban.³ Wesselényi Kata kötetei nem olyan értelemben imanolók, hogy

* PAPP Kinga (1983), PhD, irodalomtörténész, tudományos munkatárs, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Jakó Zsigmond Kutatóintézet, Kolozsvár, papp.kinga@eme.ro

** A tanulmány az MTA HTMKNP *Források és adattárak Erdély középkori és kora újkori történetéhez* c. alprogram támogatásával készült.

1 A paratextusokról lásd PAPP Kinga: *Wesselényi Kata imanolóinak paratextusai*. Erdélyi Múzeum LXXXVI(2024). 3. sz. 84–96.

2 DEÉ NAGY Anikó: *Báró hadadi Wesselényi Kata, a hitben élő református nagyasszony*. Kriterion, Kvár, 2017. 39.

3 Effie BOTONAKI: *Seventeenth-Century Englishwomen's Spiritual Diaries: Self-Examination, Covenanting, and Account Keeping*. The Sixteenth Century Journal 30(1999). 1. sz. (a továbbiakban BOTONAKI: *Seventeenth-Century Spiritual Diaries*). 3–21; uő: *Seventeenth-Century English Women's Autobiographical Writings: Disclosing Enclosures*. The Edwin Mellen Press, Lewiston, New York, 2004; Tom WEBSTER: *Writing to Redundancy: Approaches to Spiritual Journals and Early Modern Spirituality*. The Historical Journal 39(1996). 1.sz. 33–56.

a szerző naponta feljegyzi bennük imáinak idejét vagy számát, tehát nemcsak devocionális életének nyomait találjuk meg bennük, hanem magukat az imákat saját élettörténetébe ágyazva írja le.

A kötetek írásképeiből megállapítható, hogy nem egyazon kéz másolta őket, és a másolt szövegben több javítást is végeztek, amelyek feltehetőleg egy összeolvasás, utólagos ellenőrzés és szerkesztés eredményeként születtek. A javítások között többször felismerhető Wesselényi Kata kézírása is. Néha félreolvasást korrigált, máskor átfogalmazott vagy kiegészített bizonyos szövegrészeket, de előfordul olyan eset is, hogy a másoló kihagyott egy-egy, számára olvashatatlan szót, a szerzőnő pedig utólag kiegészítette a szabadon hagyott helyeket. A szövegeket udvari lelkészek, esetleg diákok másolhatták, és munkájukat utólag egy titkár, pap, házitanító vagy a kollégium valamelyik tanára javíthatta, Wesselényi Katával együttműködve. Mindez azért feltételezhető, mert halála után a marosvásárhelyi református kollégiumban írt gyászversében azt olvashatjuk, hogy udvarában több fiatal nevelkedett. Feltehetőleg olyan segítségei lehettek, akiknek jobb volt az íráskészsége, ők másolták, írták át a szövegeket, javították a helyesírást, a központosítást, és fontos szerepük lehetett a szövegek kötetté formálásában, illetve a paratextusok elkészítésében is.

A kora újkori női szerzőknek általában nem volt megfelelő retorikai, stilisztikai képzettsége, ezért olyan közvetítőre volt szükségük, aki megszerkesztette, megformálta, esetleg javította a szövegeiket. E közvetítők személyére azonban sokszor nem derül fény. Ha pedig nyomtatásban is megjelent egy női szerző szövege, akkor szinte elkerülhetetlen volt a közvetítő személye.⁴ Erre a szerkesztői, szerzői közreműködésre, azaz kollaboratív szerzősége a legismertebb hazai példa árva Bethlen Kata és Bod Péter, illetve Sárdi Sámuel együttműködése,⁵ de a nyugati szakirodalomban is számos példa van rá.⁶

Wesselényi Kata személyes, kegyességi szövegei a lemásolás, javítás és kötetbe rendezés által már kéziratos formában egyfajta publicitást kaptak. Azonban ezeket a köteteket nemcsak családon vagy saját háztartáson belüli, szűk használatra, hanem a

4 Vö. Helen SMITH: *Grossly Material Things. Women and Book Production in Early Modern England*. Oxford University Press, Oxford, 2012.

5 FAZAKAS Gergely Tamás: *Egy 18. századi református özvegyasszony publikál? Árva Bethlen Kata önéletírása a kéziratosság és nyomtatás határán = Özvegyek és árvák a régi Magyarországon*. Szerk. ERDÉLYI Gabriella. MTA BTK Történettudományi Intézet, Bp., 2020. 247–270; uő: *Árva Bethlen Kata önreprezentációi = Magyar irodalomtörténet*. Szerk. HORVÁTH Iván–BALÁZS Mihály–BARTÓK Zsófia Ágnes–MARGÓCSY István. Gépeskönyv, Bp., 2020. <https://f-book.com/mi/index.php> (utolsó megtekintés: 2024. 05. 12.).

6 A szakirodalom legújabb összefoglalóját lásd *Gender, Authorship, and Early Modern Women's Collaboration*. Ed. Patricia PENDER. Palgrave Macmillan, 2017. Lásd még Heather HIRSCHFELD: *Early Modern Collaboration and Theories of Authorship*. PLMA 116(2001). 3. sz. 609–622.

szélesebb körű, nyomtatott nyilvánosságnak szánták. Ezt végül a szerzőnek nem sikerült elérnie.

Egy 18. századi szerzőnek a nyomtatás egy szélesebb olvasóközönséghez való eljutást jelenthetett. Sok nyomtatott szöveg esetében megfigyelhető azonban, hogy azokat továbbra is másolták, tehát kéziratban is terjedtek. Ilyen szempontból nincs hierarchia a kézirat és a nyomtatott szöveg között, hiszen bármilyen formában terjedt is az, publikációs eseménynek számított.⁷

Habár Wesselényi Kata művei a 18. század második feléből származnak, vallásos jellegükből kifolyólag mégis a század eleji női szerzők írásaival rokoníthatók.⁸ Munkái abban különböznek élesen árva Bethlen Kata és Zay Anna – Wesselényi Kata könyvtárában is meglévő – imakönyveitől, hogy jóval személyesebbek, és nemcsak utalások vannak bennük az egyes élethelyzetekre, hanem önéletrajzi részek is. A szerző lelki életébe is betekintést nyerünk, leírja fájdalmát, szomorúságát, önmarcangolását, és imáiban keresi a feloldozást. Nemcsak a kötetek előljáró beszédeiben, hanem gyakran az imák vagy énekek előtt levő, titulusoknak nevezett összefoglalókban is kitér élete eseményeire, azokra az alkalmakra, amelyek befolyásolták a szövegek keletkezését. Továbbá úgy tűnik, hogy a különböző devóciós szövegek megteremtették a lehetőséget arra, hogy több alkalommal is elmesélje életét. Árva Bethlen Katától eltérően vállalta azt, hogy szövegei (még életében) nyomtatásban is napvilágot lássanak.

Tanulmányomban azt illusztrálom, hogy Wesselényi Kata miként készült a nyomtatott nyilvánosságra, milyen tervei voltak a szövegek kiadását illetően, illetve hogyan érhető tetten szövegeiben a szerzőség tudatos felvállalása.

A marosvásárhelyi Teleki-Bolyai Könyvtárban található kéziratos kötetek a nyomtatott szövegek mintájára vannak elkészítve. A címlapok a nyomtatott címlap képét imitálják, három kötetben is Nagyenyed van megjelölve nyomtatási helyként (*N. Enyeden nyomtatott s.a.t.*), egy esetben az 1775-ös év és Kis György nyomdász neve is megjelenik. Kiss György 1763-tól működtetett nyomdát Nagyenyeden, korábban pedig Kolozsváron dolgozott a református egyház nyomdájában. Neve 1767-ben jelenik meg utoljára nyomtatványon. Tevékenységét az özvegyét feleségül vevő Debreczeni Sámuel folytatta 1774-ig, majd ezt követően Vizi István, de ő is elhunyt

7 A kéziratos nyilvánosságról lásd Tóth Zsombor: *Kéziratos nyilvánosság a kora újkori magyar nyelvű írásban: medialitás és kulturális másság. Módszertani megfontolások*. Irodalomtörténeti Közlemények CXIX(2015). 5. sz. 625–650; uő: *Hosszú reformáció Magyarországon és Erdélyben I.: konfesszionálisizációk és irodalmi kultúrák a kora újkorban (1500–1800)* Irodalomtörténeti Közlemények CXXIII(2019). 6. sz. 719–739.

8 NAGY Zsófia: *Imádság – dokumentum – önéletrajz. Női imák a 18. századból = A komparáció etikája a kritikai vizsgálatokban (Gradus I.)*. Szerk. BERSZÁN István–EGYED Emese. BBTE, Kvár, 2006. 172.

1775-ben. A nyomda felszerelését Kapronczai Nyerges Ádám vette meg 1777-ben, 1785-ben, három évvel szerzőnk halála előtt, Marosvásárhelyen el is indította. Wesselényi Kata munkái azonban ott sem jelentek meg.⁹ A címlapon emlegetett nagyenyedi nyomdának nem volt kiváltságlevele, főként alkalmi kiadványokat adtak ki, de ott jelentek meg Bod Péter és Pápai Páriz Ferenc munkái is, igaz, sokszor kiadási hely és év nélkül.¹⁰

Wesselényi Kata kéziratának címlapja után – akárcsak például Bethlen Kata imádságoskönyvében, a *Védelmes erő páisban* – válogatott bibliai idézetek sora következik, melyek tematikusan illeszkednek a kötetek tartalmához. Mindegyik kötet igen részletes tartalomjegyzékkel, úgynevezett mutatótáblával zárul, melyből nemcsak a kötet tartalmát ismerjük meg tételesen felsorolva, hanem ismét elolvashatjuk az egyes imaszövegek, versek titulását, rövid összefoglalását, ezzel is segítve a jövőbeli olvasókat.

Wesselényi Kata kötetei nemcsak szerkezetükben követik a nyomtatott szöveget, hanem paratextusaik is arról árulkodnak, hogy a szerző tudatosan felvállalta a nyomtatott nyilvánosságot, műveinek még életében történő kiadását. Kiadásra előkészített munkáit élete alkonyán ő maga szedte sorrendbe *Az igaz Isteni esméretről és Apostoli igaz Hítről való idvességes Vallás tételnek Lelki Trombitája*¹¹ című, valószínűleg utolsóként összeállított kötetében, melynek előljáró beszédében felsorolta mind a hat kötetet.

E sorrend szerint az *Egy hittel egy reménnyel két egyező szívnek Isten eleiben felnyújtott áldozatja* című kötet a legelső.¹² Időrendben is ebben találhatók a legkorábbi szövegek, mivel nemcsak a sajátjait, hanem férje imádságait is tartalmazza ez a házasságukról tanúskodó kötet, amelyhez ajánlás és két előljáró beszéd is készült. Az első, 1765-re datált előljáró beszéd szövegéből megtudjuk a sajtó alá rendezés okát és a kinyomtatás tervét is. Ezek szerint saját és férje példája által az igaz, keresztény házasságról akarta tanítani fiát és másokat is:

„Vétkezném hát én azzal, ha az én Istenemnek, az én és Kedves férjem iffju és rövid házassági életünknek ideje alatt illy kegyelmes jo téteményit; keresztény felebarátim főként gyermekem és ő utánna való maradékom előtt világosságra nem hoznám, a’ melly által ők példát végyenek, hogy valamint hogy hatalmas volt az Isten Lótót

9 V. ECSÉDY Judit–PAVERCSIK Ilona: *A könyvnyomtatás Magyarországon a kézisajtó korában. 1473–1800*. Balassi, Bp., 1999. 200.

10 Uo.

11 Thq–116. Ms. 250 (a továbbiakban Ms. 250).

12 Thq–116f. Ms. 255 (a továbbiakban Ms. 255).

‘Sodomábann kegyességben meg tartani, és őket onnét a’ veszedelem előtt ki vezérelni; szintég ugy hatalmas az Isten az ő benne bizókat és az ötet félőket mind iffju ,s mind házassági életekben egész halállok Orájáig minden gonosz intselkedőknek practicajoktól meg örizni és oltalmazni, hogy sem életek gyalázatban sem lelkek veszedelemben ne forogjon és el ne vesszen.

Annyival-is nagyobb kötelességem volt az nékem, hogy ezenn munkát az én Kedves Férjem halála után szép rendben szedgyem annak ideje és rendi szerint, és ki nyomtattassam, tsupán az én Gyermekekre nézveis, mivel az én Gyermekeim olly tsetsemő idejében maradt édes anyai öleimben földi atya-nélkül való árvaságban; a’ midőn a jobb és bal keze között külömbséget nem tudott tenni, annyivalis inkább az ő szüléjinek, nekünk, keresztény házassági életünk folyásának emlékezetéből önnön maga jövőendő életének’s házassága folyásának jó példáját nem vehette volna”.¹³

A kötet kiadásának idejét is megszabta, ugyanis azt tervezte, hogy csak fia külföldi tanulmányútja elkezdése előtt három hónappal jelenteti meg nyomtatásban, és adja át neki, mivel, saját bevallása szerint, az előljáró beszédbe és a kötet záró versébe foglaltakat felhasználhatják ellenük a rosszakaróik:

„Hogy pediglen mind addig ki nem nyomtattattam mig édes Gyermekeim, fel nevelésével edgyütt, az idő teléssel vénül, tselekedtem azért, mivel hogy kivált az bé rekesztő Énekben és ezenn Elöl járó-Beszédben vagynak olyanok irva, a’ mellyek ugyan mind égyeznek az igassággal, és el-maradniok mind vétek mind káros lett volna. Így pediglen minden bizonnyal az én ellenségim, kivált a’ kik méltán lehetnek olyan gyanús emberek, a’ kik nékem az ollyan helyen helyen lévő némelly írásra okot adtanak, készek lettek volna titkos passiojoknak theatrumára tenni, ifju özvegyi külömb külömb terheitet nevelni.

Arra-való nézt hát az az tzéлом, hogy ezenn könyörgéses könyvet nem elébb sem nem hátrébb; hanem ha az Ur akarándja, hogy az én Kedves Gyermekeim fel Nevelkedgyék, és külső országokban való Academiai Tanulásra ki idullyon, minek előtte ki indulna, annak előtte három holnapókkal ezenn Könyv is ki nyomtattassék, hogy még ki indulása előtt ide ben az maga Hazájában az én édes Anyai

13 Uo. 19–21.

Személyem előtt az én Házaamál ezenn Könyvet kezdetitől fogva végig el olvasván, N[agyságos] édes Attyának, akit tsetsemő árvasága miatt nemis esmérhetett, és nékem iffju magános és ártatlan Istenes életünkről ebből végyen példát, és kövesse azt az ő iffju életében. Másodszor végyen példát abból, hogy Keresztény jó házasságra kitől kell tanácsot és meg áldatást kérni. Harmadszor hogy meg tanulja aztis, hogy Keresztényi Istenes házassági életet miként kell élni. Hogy ha én, Édes Annnya, az ő kinn való bujdosásának ideje alatt meg találnékis halni; légyen néki ez az Könyv jó és Bólt, Keresztény Attya nyomdokát követő planuma Iffjusága és házassági élete folytatására”.¹⁴

Továbbá arra is kérte fiát, hogy tanulmányútja megkezdése előtt már adja ki a munkát, még ha ő időközben el is hunyna:

„Hogy ha pedig [Minek előtte édes Gyermelem, a’Te Született Hazádban való iskolai tanulásodnak végzésével külső országokra való Akademiákon való tanulásra ki indulnál, én] (betoldás a lap szélén) addig ez nyomoruságos életből az boldog örömbe az én kedves férjem után el költözném is, és én magam ki nem nyomtathatnámis ezenn könyvet; anyai szívvél kötöm lelkedre N[agyságos] kedves férjemtől származott kedves egyetlen egy fiam G[róf] Rhédei Ferentzem, hogy ki nyomtatassad ezenn könyvet, a’ mellyből mások, ha vétkes irigységből, vagy világi hijában valóságok[na]k nem hagyhatása miatt példát nem kívánnakis venni (nóha reménlem, hogy el jó az idő, a’ mellyben sokak vennék jó példát ebből-is ‘s másokbólis tsak volna idejek reá) és magok[na]k belölle használni nem akarnak is, de Te édes Gyermelem és a Te maradékok ne szégyelje ebből bédát[sic!] venni, és kövesse az utat. Ne hadd el a’Te Atyáidnak Istentét, és ne utáld meg szerelmes fiam a te Anyádnak Tanácsát, kösd azokat a’Te Szivedre, hogy jól légyen tenéked dolgod mind örökké Amen”.¹⁵

Ebben a részletben az is megfigyelhető, hogy kötetét ugyan nyomtatásra szánja, de olvasóként leginkább fiára és annak utódaira számít. Ez azt is jelentheti, hogy ekkor még csak szűk körű, családi nyilvánosságban és ennek megfelelően, kis példányszámban gondolkodik. Ez Bethlen Kata imakönyvének és önéletrészletének első

¹⁴ Uo. 21–22.

¹⁵ Uo. 22–23.

kinyomtatott példányai esetében is így történt, hiszen azok is feltehetőleg csak a szoros családi kör használatára készültek.¹⁶

A második előjáró beszéd fia halála után készült, melyben a szerzőnő – férjére emlékezve – magára vállalja a könyvkiadás feladatát, bár már korántsem biztos abban, hogy valakinek hasznára lesz az:

„Annak okáért már ezenn könyvnek ki nyomtattását nintsen kire biznom holtom után, és akár kívánnya valaki, akár ne maga hasznára és példájára fordítani, én mégis főként az én kedves férjem boldog emlékezetére, és az én kedves férjemtől az halál által lett el válásomnak szomorú emlékezetére ki nyomtattatom.

Báro Wesselényi Kata”.¹⁷

Megállapíthatjuk, hogy már fiatal özvegyként készült arra, hogy imái és versei válogatását kiadja, kiegészítve azokat olyan bevezetőkkel, amelyek kontextualizálják, elmesélik keletkezésük történetét. A kötet utószavában mintegy megerősíti a szerzőségét, amellet, hogy a kötet újbóli kézbevételekor érzett szomorúságát, elkeseredését írja le. Mindezt így foglalja össze utószava titulusában: „Annak rövid le írása, hogy édes gyermekem halála után minémű tusakodásban voltam én Báro Wesselényi Kata mikor ezen könyvemben való munkáimat magamnak és kedves férjemnek meg láttam és olvastam”.¹⁸

Ebben a kéziratos kötetben szerzővé válásáról is vall. A könyvtára könyveiben megőrződött néhány verses bejegyzés arról árulkodik, hogy az írás-olvasás és a verselés ifjúkorától kezdve élete része volt (akárcsak édesanyjának, Rhédei Zsuzsannának). Azonban saját bevallása szerint imádságokat férje hatására akkor kezdett írni, amikor ifjú házasként magára maradva otthon megtalálta Rhédei Zsigmond imáit. Mindez lehet az önreprezentáció része is, hiszen női szerzőként könnyebb elfogadtatnia magát, ha arról számol be, hogy férje árnyékában, annak hatására, illetve beleegyezésével kezdett el alkotni. Ráadásul tudjuk, hogy özvegyként többen megpróbáltak nyomást gyakorolni rá, hogy újra férjhez menjen. Így ahelyett, hogy azzal kérkedne, hogy írásra adta fejét, inkább arról vall, hogy már férje életében írni kezdett, sőt, amikor betegsége miatt nem tudott imákat írni, férje megírta helyette azokat, és együtt imádkoztak, énekeltek betegágyában. Később pedig, magára maradva, lényegében csak

16 Vö. FAZAKAS Gergely Tamás: *Mikor és milyen imádságoskönyv jelent meg Árva Bethlen Kata neve alatt? = Világosító lámpás. Tanulmányok a 60 éves Győri L. János tiszteletére.* Szerk. BARNAYAI Norbert–GONDA László–KOVÁCS Gergely–SIPOS Ferenc. Tiszántúli Református Egyházkerület–Debreceni Református Kollégium, Debrecen, 2018. 131–143.

17 Ms. 255. 24.

18 Uo. 287.

tovább folytatta az állandó önvizsgálatot, az Istenhez való közvetlen szólást. Mindez összecseng a pietisták által is hirdetett eszmékkel: a kegyes életmód gyakorlásával, az önálló imádkozás elsajátításával.¹⁹

*Az Ur kertiben lévő jó fának Isten eleiben bé mutatott kedves gyümöltse*²⁰ című kötet időrendben a második. Míg az előző kötet Wesselényi Kata és Rhédei Zsigmond házasságához kapcsolódik, ennek szövegeit gyermekük, Rhédei Ferenc személye kapcsolja össze. Ez a kötet is az ifjú Rhédei számára készült, és mindhárom családtag imái megtalálhatók benne. Wesselényi Kata 1769-ben fia konfirmálására tizenhét imádsággal készült, melyeket a konfirmálást követően át is adott neki, azzal az imaszöveggel együtt, melyet Rhédei Zsigmond készített 1750. április 23-án fia keresztelejé alkalmából. A kötetet Rhédei Ferenc saját imája zárja, melyet konfirmálása után komponált, és halála után találtak meg kollégiumi szobájában. Az előjáró beszédéből megtudjuk a szövegek keletkezésének kontextusát, ugyanakkor az írás a szerkesztés és nyomdai előkészítés folyamatáról is tanúskodik. Megfigyelhetjük ugyanis, hogy az egyes szövegek felsorolásánál az oldalszámok helye üresen maradt, azt a nyomdásznak kellett utólag pótolnia:

„Az én Lelki örömömnek s boldogságomnak bizonyos jelei imé ezen Könyörgéses Könyvből is kitettzenek: Bionysága az én N. Kedves Férjemnek ezen Könyvnek ... levelén kezdődő Könyörgése, hogy méltán tarthatom én magamat Lelki nyugalomban és örömben lenni, az én Kedves férjem iránt. Bizonyosság erre ezenn Könyvnek ... levelén kezdődött, édes fiamnak önnön magától készített Könyörgése”.²¹

*A Mára keserű vizének italát meg édesítő Élet Fája*²² című kézirat főként özvegységekhez kapcsolódó vegyes könyörgéseket és énekeket tartalmaz, melyeket élete egy-egy nehéz időszaka után írt (halálesetek, betegség, pereskedés), de évváró, évnitő és közéleti eseményekhez kapcsolódó imák is olvashatók itt. A kötetben nincs konkrét utalás a nyomtatás idejére vonatkozóan, azonban az olvasóhoz szóló ajánlólevéllel indul, melyben többször használja a „kegyes olvasó” megszólítást, és eligazítást is közöl: „Vagynak ezenn Munkámban ugyan Özvegységemben készített egyéb alkalmazásokhoz és időkhöz s dolgokhoz képest készített Istenes Énekek és könyörgések.

19 DIENES Dénes: *A református kegyesség jellemző vonásai a 18. században Magyarországon*. A Sárospataki Református Kollégium Teológiai Akadémiája, Sárospatak, 2002. 23–26.

20 Thq–116c Ms. 254.

21 Uo. 2.

22 Thq–116c. Ms. 252.

Ezenn könyvnek Indexe hátul meg mutattya mellyik könyörgés és Ének mitsoda alkalmatossággal mitsoda dolgokra 's állapotokra nézve készítettetek.”²³ Megpróbáltatásai elmesélése után ugyanitt fogalmazza meg a kötet célját is: „Mégis mind azon által az én fatumimat ért igaz tiszta özvegyeknek és árváknak példájokra és vigasztalásokra ezen könyvben irt munkáimat egybe szedtem. A mellybe vagynak írva sirások nyögések és sok jajok, mint az én özvegy árva életem keserves gyötrelmei”.²⁴

*Az Isten Törvényét Szívében Záró és követni óhajtó Léleknek Nemes Hartza Hartzolása*²⁵ elnevezésű kötet a bevezető és záró könyörgés között a tízparancsolat soraira írt imákat tartalmaz. Címlapja szerint Wesselényi Kata 1762. január 1-jén kezdett hozzá, és február 13-án fejezte be, özvegységének negyedik évfordulóján. Ebben a kötetben sincs utalás a kiadásra, azonban készült hozzá előljáró beszéd, melyben megszólítja „kegyes olvasóját”, és elmagyarázza kötete keletkezésének történetét, illetve a megírás okait. Eszerint a kötet elkészítésének ötlete onnan jött, hogy egyik utazása alkalmából egy szegény özvegyasszonynál szállt meg, aki gyermekeivel a megszokott imádságok után a tízparancsolatot is elmondta imaként. Ezenkívül élete helyes úton való terelésére készítette az imádságokat:

„Másodszor: Résszerint tselekedtem azért, hogy az Istennek ki adott Tíz Parantsolattyát vettem fell ezen Munkámnak móstani Materiájául, mert ugyanis magam Mostani Iffju Aetasomat el gondolván és meg fontolván, szükségesnek találtam, hogy az én mostani Iffju Aetasom és indulatom az Isteni Törvények[ne]k Világos Tükörében gyakran bé tekintsem, és kívánnyam magamat ennek szép egyenes ösvényén az Isteni kegyelem által vezérelni a végre pedig, hogy ezenn könyörgésekkel az én Istenemhez a Jésus által esedezzem, hogy ezenn mostani Iffjú és leg nagyobb virágjában való életemnek virágja valamint eddig úgy mostan is az Uré légyen, hogy idővel annak meg vénülő kórója is az Urtól meg ne utáltassék, hogy az én Iffju Időm gyakorollya az Urnak útait, és az én Vénségemnek ideje, ha azt tettzik az Unak nékem adni, találtassék az Igasságnak utáiban”.²⁶

Ugyanakkor özvegységének évfordulóján emlékeztette magát az Istenhez fűződő szeretete és kötelessége szorosabbra fűzésére.

²³ Uo. 27

²⁴ Uo.

²⁵ Thq-116b. Ms. 251.

²⁶ Uo. (Előljáró beszéd, számozatlan.)

Az Úri imádság, vagyis a Miatyánk soraira készült könyörgéseket, harminchat hálaadó imát és egy verset foglal magában *Az Isteni bölts tetszéshez való engedelem oltárán tett áldozatnak fel-emelt oszlopa* kötet.²⁷ A kéziratnak két címlapja van, az eredeti – melyet utólag áthúztak – azt olvashatjuk, hogy „Nagy Enyeden nyomtattatott Kis György átal 1775 Esztendőben”. Az áthúzást követően a megelőző oldalra új címlapot készítettek, valószínűleg a nyomtatás elmaradása miatt, ám ezen már csak Nagyenyed van megjelölve nyomtatási helyként. A korábbi címlappal összevetve megállapítható, hogy egy másik kéz írása, és a megfogalmazásban, illetve a szórendben is különbség van a kettő között, továbbá több helyesírási hiba is ki van javítva.

Két verses előjáró beszéd is készült ehhez a kötethez,²⁸ melyek közül az elsőben a kötet elkészítéséről vall, illetve arról, hogy kiadásával példát kíván mutatni:

„Báro Weselényi Kata készítettem
Az Úr Szent Lelkének Erejével vittem
E Szent Munkát, és azt Szem eliben tettem,
A mivel Lelkemet nagyon enyhitettem

Nem a'Tsufoloknak, sem az ítélőknek
Sem az imádságban nem gyönyörködőknek,
Világból nem térő gonosz veszendőknek,
'S ezért gonosz szívvvel rollam ítélőknek
(...)
Bizonyoson látom hogy meg ítélsét
Ez Istenes munkám's hiba keresését,
E' Világnak; sőt még egész' meg-vetését
El nem kerülheti meg nem nevetését.

Tsak azért is hogy én gyenge Asszony vagyok,
Világ böltsességén fundálva nem vagyok,
Sőt árva Házamban meg alázva vagyok,
Noha istenemmel békességben vagyok.

²⁷ Thq-116b. Ms 253.

²⁸ *A Világiaknak magok meg esmérésekre a' kereszt viselések alatt nyögőknek Istenes bizakodásokra való példáuill elől járó Beszégye a Könyv Irónak* címmel készült az első, amely 45 versszakból áll, a második: *Az Isteni akaratnak engedelem oltárán áldozó Hivő Léleknek Istennel lélekben való Társalkodásának és alázatos beszélgetésének Elöl Járó Beszégye*, amely 38 versszak terjedelmű.

De mikor ezeket előre jól tudtam
Mégis ez munkámat azért nem gátoltam,
De hogy ki botsássam azt el határoztam
Holtam után kire bízam, nem találtam

Mert édes gyermekem hogyha élhet vala,
Sok illy munkáimmal eztis hagyom vala,
Holtam után, hogy ki botsáttassa vala,
Mellyből őis lássa Isten melly jó vala.

Hozzám ki engemet magához szoktata
Több 's ezen munkámból eddig éltem' fojta
Istennek hozzám nagy irgalmas volta:
Egésszen ki tettzik, annak ő mivolta.

A többbit most hagyván, ezt ki botsátottam,
Fő Pap Úr Jesustol erre tanittatam,
Uri imádság ez az mellyből formáltam,
Leg betsebbnek is ezt méltán tartottam.

Ebben az Istennek immádása meg van,
Lelki Testi joknak kérése jelen van,
Mi semmiségűnknek tudása ebben van,
Isteni méltóság nagy volta is itt van.”²⁹

Soraiból megtudjuk, hogy munkái közül ezt választotta ki elsőként kiadásra, mivel az „Uri Imádság minden imádságnak / Egésszen kut feje”. Ezenkívül a választásban az is közrejátszhatott, hogy a kötetben található imaszövegekből hiányoznak az ön-életrajzi részek, illetve, hogy többes számban van írva, mely megkönnyíthette a nyilvános megmutatkozást (megmérettetést) és az olvasói befogadást. Ugyanakkor annak is kevesebb volt az esélye, hogy a kinyomtatást visszautasítsák az olyan részek miatt, melyekben férje családjáról és a tőlük ért sérelmekről írt.

A szöveg keletkezéséről azt tudjuk meg, hogy 1771. március 9-én, férje születésnapján, rá emlékezve kezdett az íráshoz, és április 5-én fejezte be azzal a céllal, hogy fájdalmát és szomorúságát enyhítse.

29 Uo. 1–3.

Utoljára elkészült kötete *Az igaz Isteni esméretről és Apostoli igaz Hítről való idevességes Vallás tételnek Lelki Trombitája*³⁰ címet kapta, melyben négy hálaadó ima után az Apostoli Hitvallás minden sorára készült imát olvashatunk. Valószínűleg az utolsó elkészült, előkészített műve ez a kötet, melynek előjáró beszédében – ami lényegében egy terjedelmes szenvedéstörténet – megtaláljuk eddigi munkáinak (azaz a másik öt kötetnek is) a felsorolását, azok rövid tartalmát és keletkezéstörténetét. Kiderül, hogy műveivel tanítani és vigasztalni kívánt:

„Hogy pedig az én Istenem, mind ez ideig az Mennyei Világossága által az én gyermeki időmtől fogva Iffjúságotam, közép időmet a’ kegyelemnek Országában az ő Szent Népe között az idvességre ezen elől járó Beszédemben le irt modokon és utakon vezérelte, Ime Kegyes Olvaso, annak bizonyosságára adom eleidben ilyen nevezetű könyveket”.³¹

A korábbi kötet előjáró beszédéhez hasonlóan, itt is megjelenik a női szerző képe, amikor arra kéri olvasóit, hogy ne az alapján ítéljék meg munkáját, hogy az egy asszony műve. Ezáltal azon diskurzussal azonosul, melyet a női szerzők olvasóik rokonszenve megnyerésére használtak paratextusaikban. Ugyanakkor fel is vállalja a szerzőséget, az alkotást, hiszen mindkét szövegben hangsúlyozza, hogy bár vannak az övéhez hasonló más szövegek, a sajátjának is megvan közöttük a helye. Például az Apostoli Hitvallás soraira készített kötete véleménye szerint azért is hiánypótló, mert kisebb méretű, mint más hasonló munkák, így könnyebben hordozható.

„... az én Istenemnek velem tett Lelki jó téteményinek hálá adásának áldozatjául készítettem ezen Imádságos Könyvet, mellyet Kegyes Olvasó néked is elédben adok, ne igyekezzél annyira ebben hibákat keresni az Emberi nyughatatlan elmének szokása szerint, bennem mint Emberben uralkodható erőtelen hibákért ne vessed meg ez munkát, ne tekintsed ebben az én alázas, árva személynemet, sem az én Asszonyi nememet, mert az özvegynek egy fillérekéje kedves vala Jésus előtt, Asszony által jött bé a bűn, de az megváltó Asszony által jött bé az világra, (...).

Mind ezeket, sőt több ehhez hasonlókat, reméllem Kegyes Olvaso Atya fiui keresztény szeretettel, fontolora vészsz és nem az én alázas árva személynemet és Emberi bennem uralkodható erőtlenségeket és Asszonyi nemem tekinted, hanem tekinted ezen könyör-

30 Ms 250.

31 Uo. 25.

gésés könyvbe azt, hogy az igaz Apostoli Hitnek formájából és a Jesus tudományának fundamentumán épült szent hitünknek, és ártatlan Apostoli vallásunknak tudományának formájából, a Szent írás stílusa szerint a Szent írással egyező értelemmel vagynak készítettve ezen könyörgések...”³²

ÖSSZEGZÉS

Wesselényi Kata kezdetben csak fia nagykorúsága vagy saját halála után tervezte a nyilvánosság elé tárni írásait. Egyetlen gyermeke korai halála megváltoztatta terveit, és ő maga vállalta fel azok kiadását. Műveivel azonban nem sikerült kilépnie a kéziratosságból. Sikertelenségében vélhetően sokat számított az igyekezeteit támogató család hiánya. Nem volt tudós vagy nagy befolyású férje, aki számára fontos lett volna felesége alkotásait a világ elé tárni, utódai sem maradtak, akik érdemesnek tartották volna munkái megjelentetését, általa pedig nevének fenntartását (mint például az imádság szerző Bárczay Klára esetében³³), továbbá testvérével és férje rokonaival is folyamatosan perben állt, mivel azok megpróbálták kisemmizni őt az örökségéből. Ezenkívül annak sem maradt nyoma, hogy lett volna a környezetében egy olyan erős kezű, meghatározó tudós személyiség és udvari lelkész, mint Bod Péter volt Bethlen Kata mellett. Különben talán önéletrajzi jellegű feljegyzéseit is olvashatnánk egy külön kötetbe rendezve, mint ahogy azt Fazakas Gergely Tamás legújabb kutatásai kimutatták Bethlen Kata esetében.

Bár Teleki Sámuellel és feleségével, Bethlen Zsuzsannával folyamatos kapcsolatban állt, úgy tűnik, nem lelt bennük támogatókra kötetei kiadásában. Kéziratait és könyveit unokahúga, Bethlen Zsuzsanna megörökölte, szignóját meg is találjuk kéziratok imádságoskönyveiben, de vagy nem tartották kiadásra méltónak, vagy valami más okból ők sem jelentették meg. (Teleki szolgálata miatt a család az 1780-as években gyakran utazott, 1797-ben pedig Bethlen Zsuzsanna meg is halt.) De előfordulhat, hogy nem is tudtak Wesselényi Kata publikálási szándékáról.

32 Ms. 250. 44–45

33 DIENES Dénes: *Egy elfelejtett imádság szerző – Bárczay Klára = Doctrina et Pietas. Tanulmányok a 70 éves Barcza József tiszteletére*. Szerk. DIENES Dénes–SZABADI István. Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár, Debrecen–Sárospatak, 2002. 161–167.

II. Károly, majd Mária Terézia uralkodásának politikai légköre sem volt kedvező a protestáns könyvkiadásnak, az egyre erősödő cenzúra, az erdélyi reformátusokat ért megszorítások igen kevés könyvkiadási lehetőséget biztosítottak.³⁴

Wesselényi Kata írói munkásságát a halála után készült vers sem említi, ebben csak nagy tudományú, kegyes életvitelű, sokat szenvedő és szenvedései által férfiúvá vált asszonyként tüntetik fel. Ma is legtöbbször egyháztámogató, könyvgyűjtő nagyasszonyként emlegetik, esetleg Bethlen Zsuzsannára és Teleki Sámuelre hagyott marosvásárhelyi háza révén esik róla szó, mely épületben – annak későbbi bővítésével – a Teleki Téka kapott otthont. Nevét főként Deé Nagy Anikó munkássága által ismerjük, s újabban Fazakas Gergely Tamás, illetve Gesztelyi Hermina³⁵ is felhívták rá a figyelmet.

Ákárcsak árva Bethlen Kata, Wesselényi Kata is igyekezett gondoskodni arról, hogy neve fennmaradjon az utókor emlékezetében. Műveinek megjelentetése lett volna ennek egyik módja. Hasonló céllal ajánlotta fel férje és fia könyveit a marosvásárhelyi Református Kollégiumnak is, továbbá számos templomnak adományozott klenódiумokat, bőségesen támogatta a református oktatást, a könyvkiadást is patronálta, illetve férje és fia halotti beszédeit is kinyomtattatta.

BETWEEN MANUSCRIPT AND PRINT. THE PRAYER DIARIES OF KATA WESSELÉNYI

Keywords: *Kata Wesselényi; female author; scribal publicity; book publication; prayer diary*

The study, based on data from six volumes of prayers written by Kata Wesselényi from Hadad, follows the way the author prepared herself for the printed publicity. Her manuscripts, which include paratexts, such as title pages, biblical quotations, dedication letters, and indexes, imitate the image and structure of a printed publication. A closer examination of the volumes uncovers the author's intentions concerning the printing of the volumes. By publishing her works, Kata Wesselényi aimed, on the one hand, to educate and set an example for society, and, on the other hand, to ensure the survival of her name. However, she ultimately failed to achieve this. Her failure can be attributed to the absence of both a supportive family and an educated clergyman, such as Péter Bod, and the political climate of the time, which was also unfriendly toward Reformed book publishing.

³⁴ V. Ecsedy-Pavercsik: *i. m.* 264–278.

³⁵ Gesztelyi Hermina: *Textusok és textilek. Az erényes nő műveltsége a 17–18. században*. Tiszántúli Református Egyházkerületi Gyűjtemények, Debrecen, 2021.

ÎNTRE TIPĂRITURĂ ȘI MANUSCRIS.
JURNALELE DE RUGĂCIUNI ALE LUI KATA WESSELÉNYI

Cuvinte-cheie: *Kata Wesselényi; autor femeie; publicație manuscrisă; carte tipărită; jurnal de rugăciuni*

Studiul meu urmărește modul în care Kata Wesselényi de Hadad s-a pregătit pentru publicistica tipărită pe parcursul scrierii celor șase volume de rugăciuni. Manuscrisele ei sunt pregătite cu paratexte (pagină de titlu, citate biblice, scrisoare de dedicație, index), imitând structura unei publicații tipărite. Volumele conțin atât argumentele autoarei privind dorința ei de a tipări volumele, cât și planurile sale pentru publicarea textelor. Prin publicarea lucrărilor sale Kata Wesselényi și-a propus, pe de-o parte, să-i învețe pe alții și să dea un exemplu societății contemporane, pe de altă parte, să se asigure ca numele ei va dăinui peste veacuri. Obiective pe care într-un final nu a reușit să și le împlinească. Eșecul ei poate fi explicat prin lipsa atât a unei familii care să o susțină, cât și a unui cleric educat de calibrul lui Péter Bod, care să-i fie alături; iar ca un impediment suplimentar, nici politica vremii nu a favorizat în mediul reformat publicarea de volume.